

O‘ZBEKISTONDA IQLIM O‘ZGARISHI VA UNING AYOLLAR SOG‘LIGIGA TA’SIRI OQIBATLARI

Malikova Ayzada Raxmatovna

Navoiy davlat universiteti Biologiya kafedrasida dotsenti

ayzadamalikova@mail.ru

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada global ekologik muammolar, ularning paydo bo‘lish sabablari, oqibatlari va insoniyat uchun xavfli bo‘lgan jihatlari o‘rganilgan. Atrof-muhitning ifloslanishi, iqlim o‘zgarishi, suv resurslarining tanqisligi va iqlim o‘zgarishining ayollar sog‘ligiga ta’siri kabi muammolar tahlil qilinadi. Maqolada ushbu muammolarni bartaraf etish yo‘llari va barqaror rivojlanishga erishish uchun zarur bo‘lgan chora-tadbirlar haqida takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: *Ekologik muammolar, ifloslanish, iqlim o‘zgarishi, ayollar sog‘ligi, suv resurslari tanqisligi, barqaror rivojlanish.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются глобальные экологические проблемы, их причины, последствия и угрозы для человечества. Анализируются такие вопросы, как загрязнение окружающей среды, изменение климата, дефицит воды и влияние изменения климата на здоровье женщин. В статье представлены предложения по решению этих проблем и меры, необходимые для достижения устойчивого развития.

Ключевые слова: *Экологические проблемы, загрязнение, изменение климата, женское здоровье, дефицит водных ресурсов, исчезновение биоразнообразия, устойчивое развитие.*

ABSTRACT

This article examines global environmental issues, their causes, consequences, and threats to humanity. It analyzes issues such as environmental pollution, climate change, water scarcity, and the impact of climate change on women's health. Issues such as environmental pollution, climate change, water scarcity, and the impact of climate change on women's health are analyzed. The article presents proposals for addressing these issues and the measures needed to achieve sustainable development.

Keywords: *Environmental issues, pollution, climate change, women's health, water resource scarcity, sustainable development.*

KIRISH

Bugungi kunda Dunyo bo'ylab global isish bilan bir qatorda, iqlim o'zgarishi muammosi, qurg'oqchilik davrlari va kuchli yog'ingarchilik bo'lgan hududlarni to'satdan suv bosishi, tartibsiz yog'ingarchiliklarning ko'payishi iqlimning o'zgarishiga borib taqalmoqda. Iqlim o'zgarishining asosiy sababi nima?

Iqlim o'zgarishi bugungi kunda global miqyosdagi eng dolzarb ekologik va ijtimoiy muammolardan biridir. Uning ta'siri nafaqat tabiatga, balki iqtisodiyot, sog'liqni saqlash va jamiyatning turli qatlamlariga, ayniqsa ayollar sog'ligiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Global kuzatuvlar boshlangan 1980 yildan boshlab hozirgi kun holatiga ko'ra, Yer atmosferasining harorati 1-1,5°C ga oshdi. Bu raqam ahamiyatli bo'lib ko'rinmasligi mumkin, lekin uni sayyora yuzasi bo'ylab o'rtacha ko'rsatkich deb hisoblasak, bu o'zgarish sezilarli darajada muhim ekanligini, muzliklarning erishi va dengiz sathining keskin ko'tarilishiga olib kelishini ko'ramiz.

Olimlarning tahlillariga ko'ra, agar issiqxona gazlari chiqindilari shu holatda davom etsa, Yer atmosferasining o'rtacha harorati 4 ° C ga ko'tariladi. Bu yerning katta qismini inson yashashi uchun yaroqsiz holga keltiradi. Maqolada iqlim o'zgarishining Respublikamizdagi oqibatlari, uning sabablari va oqibatlari, shuningdek, ayollarga ta'siri ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR.

O'zbekiston ham iqlim o'zgarishining salbiy oqibatlariga duch kelgan davlatlar qatoriga kiradi. Mamlakat bir qancha, jumladan, haroratning ko'tarilishi, yog'ingarchilikning o'zgarishi, qurg'oqchilik va suv resurslarining kamayishi kabi muammolarga duch kelmoqda. Bu holatlar qishloq xo'jaligi, suv ta'minoti va aholi turmush tarziga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Iqlim o'zgarishi faqatgina tabiatga emas, balki ayollarning eng zaif guruhlar - nogironlar, migrantlar, keksalar va qishloq aholisiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Iqlim o'zgarishi ayollarga jinsiga qarab emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy, yosh va sog'liqqa bog'liq zaiflik darajasi bo'yicha nomutanosib ravishda ta'sir qiladi. Bu ta'sirlar to'g'ridan-to'g'ri sog'liqqa (issiqlik, oziq-ovqat tanqisligi, kasalliklar) va bilvosita (migratsiya, ijtimoiy ta'sirlar) ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, ayollarning qishloq xo'jaligi va suv resurslariga bog'liqligi tufayli iqlim o'zgarishining kuchli ta'siriga duch kelishi mumkin

Ayollar iqlim o'zgarishi ta'siriga erkaklarga qaraganda ko'proq moyil bo'ladilar. Buning sababi, birinchi navbatda, butun dunyo bo'ylab ayollarning iqlim o'zgarishiga moslashish qobiliyatini oshirishi mumkin bo'lgan yer, kredit, qishloq xo'jaligi

resurslari, qaror qabul qilish tuzilmalari, texnologiya va ta'lim kabi resurslardan erkaklarnikiga qaraganda kamroq foydalanish imkoniyatiga ega.

Inson huquqlariga asoslangan va genderga mos iqlim harakati har xil qatlamdagi ayollar va qizlarning tegishli qarorlar qabul qilish jarayonlarida mazmunli, xabardor va samarali ishtirok etishi uchun muhim ahamiyatga ega. Bu borada O'zbekistonda qator qonun hujjatlari, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining xotin-qizlar huquqlarini xususan, gender tengligini ta'minlash, ayollarni ta'qib va zo'ravonlikdan himoya qilish masalalariga bag'ishlangan farmon va qarorlari qabul qilindi.

2022-yilda BMT Taraqqiyot dasturining O'zbekistondagi doimiy vakili o'rinbosari Doina Muntyanu gender va iqlim siyosatining muhimligini ta'kidlab, shunday dedi: *"Iqlim o'zgarishi odamlarning, ayniqsa, ayollarning turmush tarziga katta ta'sir ko'rsatadi, demak, iqlim siyosati gender jihatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak"*. Bu jihatlar bugungi amaliyotga ta'sir qiladi.

Iqlim o'zgarishi asosan inson tomonidan olib borilayotgan quyidagi omillarga bog'liq:

- Issiqxona gazlari chiqindilarining ko'payishi sanoat va transport orqali atmosferaga chiqariladigan karbonat angidrid (CO_2) va metan (CH_4) miqdorining oshishi hisoblanadi.

- O'rmonlarni kesish - bu tabiiy filtr vazifasini bajaradigan o'rmonlarning qisqarishi tufayli havoda CO_2 ni ushlab turishdir.

- Qishloq xo'jaligi faoliyati - pestitsidlar va o'g'itlardan ortiqcha foydalanish - tuproq va suv resurslariga zarar etkazadi.

- Energetika sohasidagi ifloslanish - ko'mir va neft mahsulotlaridan foydalanish global isishni tezlashtiradi.

Toshkent shahri dunyoda havoning ifloslanish darajasi eng yuqori shaharlar qatoriga kiradi. IQAir ma'lumotlariga ko'ra, Toshkent shahrida havo ifloslanishining eng yuqori cho'qqisi 2024-yilning fevralida qayd etilgan bo'lib, o'shanda PM 2.5 zarralari kontsentratsiyasi JSST tavsiya qilgan darajadan 39 baravar yuqori bo'lgan. Bu nafas olish va allergik kasalliklarning kuchayishiga olib keladi. Bu jarayon ayniqsa homilador ayollar va bolalarga ta'sir qiladi.

Orol dengizining 90 % yo'qolgach, uning o'rnida Orolqum cho'li vujudga kelgan. Bu ekologik halokatni yanada kuchaytirdi va mintaqadagi ayollarning turmush sharoitiga katta zarar yetkazdi. Suv va oziq-ovqat yetishmasligi tufayli oilalarning iqtisodiy ahvoli og'irlashdi, kasalliklar ko'paydi, migratsiya ko'paydi.

Orol dengizining qurishi Markaziy Osiyodagi eng jiddiy ekologik ofatlardan biridir. Viloyat aholisining turmush sharoitini tasavvur qilganda quyidagi tasvirlar yodga tushadi:

- Quruq dengiz tubi: sho'r va qum bilan qoplangan suvsiz sarg'ish yerlarning keng joylari. Sobiq baliqchilar qishloqlarida chirigan kemalar, ulkan yoriqlar bilan qoplangan yerlar.

- Chang va ekologik muammolar: Orol dengizi hududida tez-tez sodir bo'ladigan chang bo'ronlari osmonni bulutlar kabi qoplagan sho'r qumni ko'taradi. Havo ifloslangan, ko'rish cheklangan, ba'zi odamlar nafas olish uchun niqob kiyishadi.

- Qiyin turmush sharoiti: ichimlik suvi tanqisligi tufayli uning sifati yomonlashdi.

- Tuproq sho'rlanib, dehqonchilik va chorvachilikni qiyinlashtirdi. Ko'pchilik ish izlab boshqa viloyatlarga ko'chib ketgan.

- Aholi kurashi: Odamlar qiyin sharoitlarga moslashishga harakat qilmoqda. Bolalar chang va sho'r havoda o'ynashadi, kattalar esa suv tanqisligi va iqtisodiy qiyinchiliklarga qaramasdan omon qolishga harakat qilishadi. Ayrimlar daraxt ekish yoki suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etish kabi ekologik muammolarni hal qilish uchun tashabbus ko'rsatmoqda.

Iqlim o'zgarishi qishloq xo'jaligida hosildorlikni pasaytirib, ko'plab ayollarni ishsiz qoldirdi. Ayollar ish topish uchun chet elga ketishga majbur. Markaziy Osiyoda olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, O'zbekistondan Rossiya va Qozog'istonga ishlab, pul topish uchun ketayotgan ayollar soni kundan-kun ortib bormoqda. Ularning aksariyati norasmiy sektorda ishlay boshlaydi va turli xil ekspluatatsiya xavfiga duch keladi.

O'zbekiston iqlim o'zgarishidan eng ko'p zarar ko'rgan Markaziy Osiyo davlatlaridan biridir. Ayniqsa:

- So'nggi 50 yil ichida o'rtacha harorat $1,5^{\circ}\text{S}$ ga oshdi.

- 2023-yilda O'zbekiston havo ifloslanishi bo'yicha dunyoda 18-o'rinni egalladi.

- Orol dengizining qurishi natijasida yuzaga kelgan ekologik inqirozdan 5 milliondan ortiq kishi aziyat chekmoqda.

- Har yili 20 000 dan ortiq odam havoning ifloslanishi va suv etishmasligi tufayli kasallanadi.

Markaziy Osiyo mintaqasi iqlim o'zgarishining salbiy ta'sirini boshdan kechirmoqda. Qurg'oqchilik, qishloq xo'jaligi hosildorligining pasayishi va tabiiy resurslarning yetishmasligi tufayli migratsiya kuchaymoqda. Jahon banki

ma'lumotlariga ko'ra, 2050-yilga borib, Markaziy Osiyoda 2,5 milliondan ortiq odam iqlim o'zgarishi sababli o'z uyini tashlab ketishga majbur bo'ladi.

Iqlim o'zgarishi va gender bir-biri bilan chambarchas bog'liq ekanligi tobora oydinlashib bormoqda. Darhaqiqat, ayollar va iqlim o'zgarishi haqidagi ma'lumotlarda ijobiy narsalarni topish qiyin, chunki bu ayollar dunyodagi kambag'allarning aksariyat qismini tashkil etishi va iqlim o'zgarishi tahdidi ostida bo'lgan tabiiy resurslarga nomutanosib ravishda bog'liqligini aks ettiradi. Iqlim o'zgarishi haqida gapirganda, biz dunyoning turli mintaqalaridagi ayollarga qanday ta'sir qilishini hayratda qoldiramiz. Asosan ayollarning turmush sharoiti va turmush sharoitining yomonlashuvi, ularning hayoti va sog'lig'iga tahdid, tug'ilishning kamayishi natijasida yuzaga kelgan bu muammolar gender asosidagi zo'ravonlik xavfini oshirmoqda.

TADQIQOT NATIJALARI

Ko'pgina ayollar qishloq xo'jaligida ishlaydi, bu esa ular qashshoqlikning feminizatsiyasi - ishsizlik va og'ir mehnat sharoitlari, shuningdek, iqlim o'zgarishiga qarshi himoyasiz ekanligini ko'rsatadi. Ayollar va qizlar ko'pincha haq to'lanmaydigan uy ishlarining ko'p qismi uchun mas'ul bo'lib, oila a'zolariga g'amxo'rlik qilishga majbur bo'lib, uy ishlariga ko'proq vaqt ajratadilar va ta'lim va o'zlariga kamroq vaqt ajratadilar. Yana bir masala: butun dunyoda ro'y berayotgan iqlim o'zgarishi inson hayotining ko'plab jabhalariga, jumladan, sog'lig'iga ham chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Iqlim o'zgarishi va ayollarning reproduktiv salomatligi o'rtasidagi ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan bog'liqlik asosiy mavzudir. Ekstremal ob-havo hodisalari va atrof-muhitning buzilishi ayollarning reproduktiv salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda, shu bilan birga haroratning ko'tarilishi, yog'ingarchilikning o'zgarishi va tez-tez uchraydigan tabiiy ofatlar sog'liqni saqlash infratuzilmasini vayron qilmoqda.

Bundan tashqari, atrof-muhit omillarining o'zgarishi reproduktiv salomatlikdagi mavjud tengsizliklarni kuchaytirishi mumkin, bu esa nomutanosib ravishda jamiyatga ta'sir qiladi. Ayollarning iqlim bilan bog'liq psixologik-ijtimoiy muammolarini hal qilish genderga bog'liq qonunchilikni, jamiyatning barqarorligini va iqlim o'zgarishini yumshatishni o'z ichiga olgan keng qamrovli strategiyalarni talab qiladi. Zaifliklar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunish va ayollarga turli vaziyatlarda duch keladigan muayyan qiyinchiliklarni engishga yordam berish ayniqsa muhimdir. Shunday qilib, oziq-ovqat xavfsizligi va ayollarning reproduktiv xulq-atvori o'rtasidagi murakkab munosabatlarni hal qilish barqaror qishloq xo'jaligi amaliyotlarini, sog'liqni saqlashdan foydalanish, iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish va ovqatlanish bo'yicha ta'limni hisobga oladigan ishlarni talab qiladi.

Iqlim o'zgarishi ayollarga erkaklarga qaraganda ko'proq ta'sir qilishi mumkin, ayniqsa ijtimoiy va iqtisodiy zaif guruhlar orasida. Quyida biz ushbu ta'sir ayollarga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan asosiy usullarni ko'rib chiqamiz:

- Ular, ayniqsa, oilani ta'minlashda ayollar muhim rol o'ynaydigan qishloq joylarida suv va oziq-ovqat tanqisligi bilan bog'liq muammolarga duch kelishmoqda.
- Ishsizlik va majburiy mehnat migratsiyasi – 2022-yilda 150 mingdan ortiq o'zbekistonlik ayollar ish topa olmagan uchun Rossiya, Qozog'iston va Janubiy Koreyaga ishlash uchun ketgan.
- Salomatlik muammolari kuchaymoqda: havoning ifloslanishi, suv resurslarining kamayishi homilador ayollar va bolalar salomatligiga jiddiy zarar yetkazmoqda.

XULOSA

Iqlim o'zgarishi nafaqat ekologik muammo, balki iqtisodiy va ijtimoiy muammodir. O'zbekiston va Markaziy Osiyoda bu jarayon qishloq xo'jaligi, suv resurslari va inson salomatligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Bu jarayonda ayollar eng ko'p azob chekishadi. Shu bois davlat va xalqaro tashkilotlar bilan birgalikda aniq chora-tadbirlar ko'rish bugungi kunning asosiy vazifasi sanaladi.

REFERENCES

1. A.Sattorov, Q.Allanov, B.Abdumo'minov Global iqlim o'zgarishi, uning oqibatlari va unga moslashish. Termiz 2019.
2. Malikova A.R. Biologiyani oqitish jarayonida talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirish mazmuni. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. Factor = 1.7 3(11), November, 2023. 428-434 bet
3. Ergasheva, Y. A., Vasieva, D. I., & Murtazova, S. B. (2019). Political persecutions and ideological pressure on the creative intellectuals of Uzbekistan in post-war decades. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(2 S10), 374-377.
1. 4.Brown, L. R. (2011). *World on the Edge: How to Prevent Environmental and Economic Collapse*. W.W. Norton & Company.
4. Хужжиев, С., Бахрамов, И. З., & Сайфуллаев, А. Ф. (2022). ФИТОРЕМЕДИАЦИЯ ПОЧВ, ЗАГРЯЗНЁННЫХ ТЯЖЁЛЫМИ МЕТАЛЛАМИ. *ЭКОЛОГИЯ (БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ)*.
5. Shomurodov, H. F., Saribaeva, S. U., Abduraimov, O. S., Khayitov, R. S., & Sayfullaev, A. F. (2021). The Current State of Iris Hippolyti's (Vved.) Kamelin Population in Uzbekistan. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 6589-6597.

6. Sayfullayev, A. F. O. (2023). SHAHARLARNI KO'KALAMZORLASHTIRISHDA KATALPA DARAXTINING AHAMIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(4-2), 77-82.
7. Sayfullayev, A. F. O. G. L. (2025). QORA TUT "PENDULA" NIMAGA O'XSHAYDI VA QANDAY O'SADI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5(2), 227-231.
8. Sayfullayev, A. (2021). Uzluksiz talim vositalarida ishlash hal etish texnologiyasi. *Uzluksiz talim*.
9. Malikova, A. R., & Utayeva, T. A. (2025). ZA'FARON O'SIMLIGI VA UNING XALQ XO'JALIGIDAGI AHAMIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5(2), 232-237.